

Adam af Bremen og de mundtlige kilder

Lund, Niels

Published in:
Historisk Tidsskrift

Publication date:
2018

Citation for published version (APA):
Lund, N. (2018). Adam af Bremen og de mundtlige kilder. *Historisk Tidsskrift*, 118(1), 1-20.

SÆRTRYK AF

Historisk Tidsskrift

Bind 118
(20. række, bind III)
Hæfte 1

Udgivet af

DEN DANSKE HISTORISKE FORENING

under redaktion af

JES FABRICIUS MØLLER & SEBASTIAN OLDEN-JØRGENSEN

KØBENHAVN 2018

Adam af Bremen og de mundtlige kilder

AF
NIELS LUND

Adam af Bremen henviser i sin *Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum* til mange forskellige slags kilder. Han benytter den klassiske litteratur, som han var velbevandret i, f.eks. Tacitus, han benytter årbøger, som *Annales Fuldenses*, helgenlevneder, først og fremmest naturligvis Rimberts *Vita Anskarii*, og han benytter Einhard og Orosius; diplomer og breve, som stod til rådighed ved ærkesædet i Bremen, benytter han naturligvis også. Alle disse kilder er i vidt omfang tilgængelige også for nutidige historikere, som vil kigge Adam i kortene – og jævnlig viser det sig, at Adams måde at omgås disse kilder på ville have indbragt ham minusser i karakterbogen, hvis nogen havde krævet ham til regnskab for det.¹ I sin oversættelse af Adam anmærker C.L. Henriksen en del steder, hvor Adams kildebenyttelse er angribelig.² Nogle steder siger han ligefrem det modsatte af den kilde, han henviser til. Hvis Adam således har haft et skødesløst eller ligefrem overlegent forhold til sine kilder, må det få én til at tænke på, hvorledes det mon forholder sig med Adams brug af kilder, som vi *ikke* kan kontrollere i dag, og som samtiden heller ikke kunne kontrollere, fordi de ikke forelå nedfældet på skrift og måske var anonyme, mundtlige kilder af typen „en dansk biskop, en klog mand“ (1:57), den svenske biskop Adalward, der påberåbes for en røverhistorie om en svensk hærs endeligt blandt amazonerne og – par excellence – den danske konge Sven Estridsøn, som han påberåber sig i mange sammenhænge. Han var ganske vist ikke anonym, men til gengæld var han enten død, da Adam skrev, eller utilgængelig for de fleste. Inge Skovgaard-Petersen mente, at „Det ser ud til at Adam har lagt vægt på at angive sine kilder, og når hans udsagn undertiden strider mod hinanden, er det tegn på at han har

¹ Aage Trommer: „Komposition und Tendenz in der hamburgischen Kirchengeschichte Adams von Bremen“ i *Classica et mediaevalia* 18 (1957), s. 207-57 (s. 215-18).

² For eksempel Adam af Bremen: *De hamburgske Erkebispers Historie*, ovs. Carsten L. Henriksen, Kbh. 1930 (genoptryk 1968), s. 44, note 1, hvor det handler om Adams udnyttelse af årbøgerne fra Fulda. Adam kan dog have haft adgang til versioner af sine kilder, som adskiller sig fra dem, vi kender i dag.

vist troskab over for dem. Hvor han ikke dokumenterer en meddelelse, er der derfor grund til skepsis og til at regne med muligheden af at han selv har konstrueret den”.³ Her skal den mulighed efterprøves, om det i virkeligheden kunne forholde sig lige modsat, nemlig sådan at hvor Adam dokumenterer en meddelelse med en henvisning til en kilde af den type, som ingen i hverken samtid eller eftertid har kunnet kontrollere, dér er der virkelig grund til at være mistænksom over for ham. Historikere dokumenterer jo deres påstande med henvisninger til kildegrundlaget blandt andet for at styrke læserens tillid til deres historie – Adam siger selv, at hvis læseren ikke vil tro på ham, så kan han i det mindste have tiltro til hans dokumentation – og en falsk eller opdigtet kilde tjener ikke det formål ringere end en ægte kilde, hvis ingen opdager falskneriet.

Peter Sønderby har i sit kandidatspeciale fra 2007,⁴ som man gerne havde set en version af på tryk, fremhævet, hvorledes Adam i sin fortale erkender, at han ikke har sat sig for at behage alle, men kun Lie-mar, og hvorledes han ligefrem forventer kritiske røster, men håber at kunne lukke munden på dem med sin dokumentation: „alt, hvad jeg nu skal anføre, vil jeg bekræfte med sikre vidnesbyrd, så at man, hvis man ikke vil tro mig, så dog vil skænke min hjemmel tiltro.“ Han hverken ønsker at blive rost som historiker eller frygter at blive dadlet som løgnagtig, *falsidicus*. Sønderby viser i sin afhandling, hvordan der nærmest er to forskellige udgaver af Sven Estridsøn hos Adam. Når Adam skal bruge ham som kilde, overøses han med positive adjektiver, mest som superlativer som *veracissimus*, *prudentissimus* og *scientissimus*, men når han omtaler Sven som historisk handlende person, hvor han for det meste stod i modsætningsforhold til ærkesædet Hamborg-Bremen, så beskrives han som tyrannisk, lastefuld og en frådser, kort sagt en person, som det ville være helt uforsvarligt at overlade den danske kirke til.⁵

Henvisningen til den nævnte kloge danerbisp kommer i forbindelse med omtalen af Henrik Fuglefængers tog mod Danmark, antagelig omkring 934, til hvilket år Korveiannalerne daterer det:

³ Inge Skovgaard-Petersen: „Oldtid og vikingetid“, i Aksel E. Christensen m.fl. (red.): *Danmarks historie*, 10 bd. (Gyldendal) København 1977-92, bd. 1, s. 15-209, (s. 161). I anden sammenhæng maner hun til „forhøjet kritisk beredskab“ over for Adam, „Konge – småkonge – høvding – vasal: En vurdering af de skriftlige kilder“, i Mette Iversen m.fl. (red.): *Mammen: Grav, kunst og samfund i vikingetid*, (Jysk Arkæologisk Selskab), Højbjerg 1991, s. 321-328, (s. 324).

⁴ Peter Jegsen Sønderby: *Svend Estridsøn ifølge Adam af Bremen*, Det humanistiske fakultet, Københavns Universitet, Saxo Institutet 03/07/07. Det Kongelige Bibliotek, 413 586 653 4.

⁵ Sønderby, 107-08.

Derpå rykkede han med en hær ind i Danmark og forskrækkede allerede ved første angreb kong *Vurm* i den grad, at han erklærede, at han ville gøre, hvad der blev ham befalet, og ydmygt bad om fred. Da Henrik på den måde var blevet sejrherre, lagde han rigets grænser ved Slesvig, som nu hedder Hedeby, indsatte en markgreve, *marchio*, der på stedet og befalede, at en koloni af saksere skulle tage bopæl der. Alt dette har en danerbisp, *quidam episcopus danorum*, en klog mand, *vir prudens*, fortalt os, og hvad vi sandfærdig har hørt, det lader vi lige så redeligt gå videre til vor kirke.⁶

Adam undlader at sætte navn på sin kilde, men han må nødvendigvis have været biskop i Danmark efter 1066, da Adam kom til Bremen. Man har gættet på, at det kunne være Ratolf af Slesvig,⁷ altså en tysker, hvor meget han end var bisp i Danmark. Der sad på dette tidspunkt kun én biskop af dansk oprindelse i et dansk stift, nemlig Christian i Aarhus. Ratolf opnåede sin bispeværdighed fra et udgangspunkt som kannik i Bremen og blev vel udpeget i forbindelse med reformen i 1059. Enten det nu var Ratolf eller en anden, fortæller han om begivenheder, der lå omkring 130 år forud for hans egen tid.

Nogle af disse oplysninger kendes fra tidligere forfattere. I *Annales Corbeienses* fortælles under 934 kort og godt, at kong Henrik undertvang danerne.⁸ Adam henviser i andre sammenhænge til disse annaler, men ikke i denne. Widukind, som bygger på Korveiannalerne, beretter, at Henrik førte en hær mod danerne, fordi de hjemsøgte friserne med vikingetogter, og tvang deres konge *Chnuba* til at lade sig døbe.⁹ Thietmar af Merseburg, der bygger på Widukind, fortæller, at Henrik med våbenmagt gjorde sig normanner og daner underdаниge, bragte dem og deres konge *Cnut* fra deres gamle vantro og lærte dem at bære Kristi åg.¹⁰ Bortset fra, at de tre kilder har hver sit navn til

⁶ Adam 1. bog, kap. 57. [Følgende henvisninger i formen 1:57]. Dette og følgende citater fra Adam bringes i Carsten L. Henrichsens oversættelse, her og der dog med egne modifikationer.

⁷ Erich Hoffmann: „Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen dem deutschen und dem dänischen Reich für die Zeit von 934 bis 1035“, i Christian Radtke und Walter Körber (red.): *850 Jahre St.-Petri Dom zu Schleswig*, Schleswig, 1984, s. 105-132, (s.105 med n. 4).

⁸ Henricus rex Danos subeit. MGH SS 3, p. 4.

⁹ Widukind: *Res gestae Saxoniae*, udg. Albert Bauer und Reinhold Rau, *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*. Freiherr von Stein-Gedächtnisausgabe 8, Darmstadt 1977, 1. bog, kap. 40.

¹⁰ Thietmar von Merseburg: *Chronicon*, udg. R. Holtzmann. *Ausgewählte Quel-*

den danske konge, som Henrik undertvang – her bør vi givetvis foretrække Widukinds *Chnuba*, der støttes af runeindskrifterne – og bortset fra, at Widukind som den eneste tillægger Henrik et motiv, nemlig at danskerne hjemsøgte Henriks undersætter friserne med vikingetog, har Adam nogle nye oplysninger, som han er ene om, nemlig at Henrik lagde rigets grænser ved Slesvig, indsatte en markgreve der på stedet og befalede, at en koloni af saksere skulle tage bopæl der. Det og navnet på kongen må være, hvad han tilskriver den kloge biskop. Oplysningerne indebærer, at Henrik med erobrerens ret forlagde den danske grænse fra Ejderen til Slien og Danevirke, gjorde det erobrede område til et markgrevskab og bosatte en koloni af saksere i Hedeby. Han er også alene om at understrege den effekt, kong Henriks indsats havde på kong Gorm; det er derfor bemærkelsesværdigt, at når Adam fortsætter sin beretning med at fortælle, at da ærkebisp Unni straks ville benytte den dør til tro, som Henriks felttog havde åbnet for hedningene, havde Gorm åbenbart helt forvundet sin skræk for den tyske konge, for Adam kan fortælle, at „Da nu den Guds bekender var kommet til danerne, hos hvem som sagt den grusomme Worm regerede, kunne han ganske vist ikke bøje denne på grund af hans indgroede ondskab“, men så bliver der til gengæld lejlighed til at fortælle noget fordelagtigt om Harald Blåtand.¹¹ Med hensyn til Gorm modsiger Adam altså umiddelbart sig selv. Han synes simpelthen blot at give de oplysninger, som hans umiddelbare kontekst og formål kræver uden hensyn til deres forlidelighed. Sådan kan man bære sig ad, når ens arbejde står i en højere sandheds tjeneste end den historiske.

Effekten på Gorm forsvinder i selvmodsigelser, og en koloni af saksere lader sig hverken verificere eller falsificere på arkæologisk grundlag. Herbert Jankuhn tænkte i baner af national eller stammemæssig opdeling af beboelsen og fandt, at på det tidspunkt, hvor han skrev, lod den sig ikke erkende arkæologisk,¹² og Ute Arens og Silke Eisenschmidt har grundigt dokumenteret, hvilke vanskeligheder problemet byder på, enten man tager udgangspunkt i bygningskulturen eller i gravformerne.¹³ Måske ikke så underligt, hvis det kun bestod i meget kort tid. Et markgrevskab hører man ellers intet om,¹⁴

len zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe 9, Darmstadt 1957/1974, 1:17.

¹¹ Adam, 1:59.

¹² Herbert Jankuhn: *Haithabu: Ein Handelsplatz der Wikingerzeit*. 8., neubearbeitete und stark erweiterte Auflage, Neumünster, 1986, s. 214.

¹³ Ute Ahrens & Silke Eisenschmidt: *Die Gräber von Haithabu*, 2 bd. Neumünster 2010, bd. 1, s. 271-287.

¹⁴ Begrebet har været blandet sammen med den berømte formulering i Otto

bortset fra at Adam kort efter, i begyndelsen af Otto den Stores regeringstid, ikke blot lader danskerne myrde Otto den Stores gesandter ved Hedeby, men også markgreven, samt udrydde hele sakserkolonien.¹⁵ Ydermere har den nye grænsedragning ikke efterladt sig håndgribelige spor. Vi ved tværtimod, at Harald Blåtand i 960'erne byggede på Danevirke, herunder lavede forbindelsesvolden mellem hovedvolden og Hedeby halvkræsvold.¹⁶ Hedeby må derfor have været på danske hænder på dette tidspunkt. Adam vender imidlertid tilbage til dette markgrevskab, hvor han efter ærkebisp Unwans død blandt hans fortjenester opregner, at han udvirkede, at kejser Konrad 2. ikke blot bad om Knuds datter som ægtefælle for den senere Henrik 3., men også gav Knud „byen Slesvig tilligemed det markgrevskab, som ligger hinsides Ejderen, som borgen for venskabet, *in fedus amicitiae*“ (2:56). Det ser således ud til, at Adam bevidst har 'etableret' et markgrevskab, for at Konrad senere kunne have noget at gøre godt med. Man kan i hvert fald konstatere, at de oplysninger, som Adam tillægger den kloge, men anonyme danerbisp, er både uverificerbare og usandsynlige. Den gode biskop skulle tilsyneladende bruges til at hjælpe nogle af Adams opfindelser til accept. Derfor fremhæves det, at han er dansk, *episcopus danorum*, det antyder lokalkendskab, og at han er en *vir prudens*, omend der ikke vanker superlativer som til kong Sven, men kun en positiv.

Med hensyn til Unwans indsats som ægteskabsmægler er Adam ude i kronologiske vanskeligheder. Unwan døde den 27. januar 1029. Den nyslåede kejser Konrad 2. havde i slutningen af 1027 sendt en delegation til Konstantinopel i det ærinde at opnå løfte på en byzantinsk prinsesse til den på dette tidspunkt tiårige Heinrich, og ved Unwans død

den Stores diplom fra 965, *in marca vel regno danorum*, se Niels Refskou: „In marca vel regno Danorum”: En diplomatarisk analyse af forholdet mellem Danmark og Tyskland under Harald Blåtand, *Kirkehistoriske Samlinger* 1985, s. 19-33, (s. 23-25), og Niels Lund: „Forholdet mellem Danmark og Tyskland i det 10. århundrede“, i Peter Gammeltoft og Niels Lund (red.): *Beretning fra tredivte tværfaglige vikingesymposium*, s. 5-18; såvel som Inge Skovgaard-Petersen: „Oldtid og vikingetid“, s. 159-61, s. 170-72 og „Konge – småkonge“, s. 324; problemet er også behandlet grundigt af Erich Hoffmann i „Beiträge zur Geschichte der Beziehungen“, s. 109-16. Han fandt blandt andet, at „in den letzten Jahren haben verschiedene archäologische Forschungsergebnisse, entscheidend abgestützt durch dendrochronologische Zeitbestimmungen, in bemerkenswerter Weise dazu beigetragen, das Vorhandensein einer schleswigschen Mark in den Bereich der historischen Legendenbildung zu verweisen“ (s. 115).

¹⁵ Adam, 2:3.

¹⁶ H. Hellmuth Andersen: *Til hele rigets værn: Danevirkes arkæologi og historie*, 2004, s. 51, s. 53-57. Se også Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark*, 1969, s. 223, s. 230-233.

var den endnu ikke vendt hjem med negativt resultat.¹⁷ Unwan kan derfor ikke have spillet nogen rolle i de forhandlinger, der senere førte til aftalen mellem Konrad og Knud om Gunhild og Heinrich. Om Adam 50 år senere har været uvidende om disse kronologiske forhold, eller han har tænkt, at det er der såmænd ingen, der opdager, er svært at afgøre, men det er ikke det eneste sted, Adam brækker ryggen på kronologien for at få sin historie til at stemme.¹⁸

Det handler først og fremmest om Adams henvisninger til Sven Estridsøn. En række af dem er helt ukontroversielle. Han beretter om martyrer i Norge og Sverige (3:54), han citeres for en beretning om, at han selv havde foranlediget en købmand til at bygge en kirke i Kurland (4:17), han citeres for lokalkendskab om rejsetider i Norge og Sverige, erhvervet, da han tjente Anund Jacob (4:21), og han citeres for oplysninger om lapperne (4:25). Endelig påkalder Adam Sven til bekræftelse af oplysninger om midnatssolen i Hålogaland (4:38), et fænomen, det sikkert nok kunne være vanskeligt at få læserne til at tro på uden gode øjenvidners udsagn.

De mere interessante påkaldelser af Sven Estridsøn falder i visse grupper: Én handler om konger i Danmark og Sverige i begyndelsen af 900-tallet, i ærkebisp Hegers archiepiscopat 909-916, en anden vedrører oplysninger om forholdene blandt slaverne, en tredje udgør Sven Tveskægs historie, og dertil kommer et par enkeltstående begivenheder, Gerbrands påståede tilfangetagelse ved ærkebisp Unwan og den unge Sven Estridsøns tilfangetagelse under et vikingetogt mod Hadeln.

Den første af disse grupper optræder i 1:48:

Derimod har jeg af den meget sandfærdige, *veracissimus*, danerkonge Svens mund hørt følgende, da han engang på vor opfordring opregnede sine forfædre: „Efter normannernes nederlag“, sagde han, „herskede, så vidt jeg har erfaret, Heiligo, en mand der var elsket af folket på grund af sin retfærdighed og sin hellighed. Efter ham fulgte Olaph, som kom fra Sverige, *veniens a Sueonia*, og satte sig i besiddelse af kongedømmet i Danmark med våbenmagt; han havde mange sønner, af hvilke Chnob og Gurd satte sig i besiddelse af kongedømmet efter faderens død“.

¹⁷ Herwig Wolfram: *Konrad II. 990-1039: Kaiser dreier Reiche*, München 2000, s. 215-219.

¹⁸ For et andet eksempel se Niels Lund: „Svend Estridsens blodskam og skilsmisse“, i Lasse C.A. Sonne & Sarah Croix (red.): *Svend Estridsen*, Odense, 2016, s. 39-55; en udvidet engelsk version, „Sven Estridson's Incest and Divorce“, foreligger i *Viking and Medieval Scandinavia*, 13 (2017), s. 115-144.

Historien om disse konger, som skal have behersket Danmark i perioden mellem slaget ved Leuven i 891 og Jellingdynastiets overtagelse af magten inden ærkebisp Hegers død, fortsætter i 1:52:

Men noget har den berømmelige, *clarissimus*, danerkonge fortalt os på vor anmodning derom: „Efter svenskerhøvdingen, *Sueonum princeps*, Olaph“, sagde han, „som herskede i Danmark sammen med sine sønner, indsattes Sigerich i hans sted. Da han havde hersket en kort tid, berøvede Hardegong, Svens søn, som kom fra *Nortmannia*, ham kongemagten“.

Umiddelbart kan man her konstatere, at først tillægges Sven Estridsøn den oplysning, at Olaph efterfulgtes af sine sønner Chnob og Gurd, dernæst skal Sven have fortalt Adam, at Olaphs efterfølger var Sigerich, som blev sat fra magten af Hardegong fra Nortmannia. Adam opgiver at finde rede på, om alle disse konger har hersket samtidig, eller den ene kun har overlevet den anden i kort tid, og det er ham uvæsentligt, da de alle var hedninge endnu. Derved bidrog de naturligvis ikke til pudsningen af hverken ærkesædets eller nogen ærkebispens glorie. Som Adam siger andetsteds: „Det er nemlig min mening, at ligesom det synes unyttigt at udforske deres gerninger, som ikke var troende, således er det skændigt at forbigå deres frelse, som først blev troende, og dem, som bragte dem til troen“.¹⁹ Det virker imidlertid ikke særlig overbevisende, at den gode kong Sven i formentlig et og samme interview skulle have gjort først Chnob og Gurd²⁰ og dernæst Sigerich til Olaphs efterfølger:

Olaph	eller	Olaph
Chnob/Gnupa		Sigerich/Sigtryg
Gurd		

Vi ved fra to runeindskrifter, at Chnob, også kendt som Gnupa, var far til Sigtryg, der må være en anden version af navnet Sigerich. Det frem-

¹⁹ Adam, 1:61: „Meo autem arbitrato, sicut inutile videtur eorum acta scrutari, qui non crediderunt, ita impium est preterire salutem eorum, qui primum crediderunt, et per quos crediderunt“.

²⁰ Om Gurd ved vi ellers intet. Navnet kendes i formen *Gyrth* eller *Gyrðr*, og en lille håndfuld årbøger finder plads til ham og kan endda tildele ham en regeringstid, se registret i Ellen Jørgensen (udg.): *Annales danici medii ævi*, 1920, og Gunnar Knudsen og Marius Kristensen (udg.): *Danmarks gamle Personnavne*, 4 bd. 1936-40, bd.1, sp. 435-437. I runesammenhæng optræder navnet på Sjellestenen: Frøsten satte denne sten efter sin 'lagsmand' Gyrd, Sigvaldes broder; Tvegges (?) ... på ... ed; Lis Jacobsen og Erik Moltke: (udg.): *Danmarks Runeindskrifter*, 2 bd., København 1941-42, nr. 62.

går af Haddeby-st. 2 og 4: Asfrid, (Odinkars datter), gjorde disse kumler efter (kong) Sigtryg, sin (og Gnupas) søn. (Gorm ristede runerne). Ordene i parentes findes kun på Haddeby-st. 4, de øvrige på både 2 og 4.²¹ Vi får altså ud af det, at Sigtryg/Sigerich var søn af Chnob/Gnupa og dermed sønnesøn af Olaph.

Danmark får på denne måde inden for årene mellem slaget ved Leuven i 891 og ærkebisp Hogers død i 916, altså blot femogtyve år, en kongerække lydende

Heiligo
Olaph
Gnupa/Gurd
Sigtryg

hvoraf de sidste var tre generationer af den samme familie. Det er naturligvis ikke umuligt, men det er meget inden for mindre end en menneskealder. Og så har vi endda intet, vi kan stille op med Gurd, enten han nu regerede sammen med Gnupa eller skal passes ind mellem Gnupa og Sigtryg. Man får den fornemmelse, at Adam godt har været klar over, at hans redegørelse for disse sager virkelig ikke var ret stringent. Derfor er det godt at sætte en henvisning på, som kan overbevise læseren om, at han virkelig har opsøgt den højeste sagkundskab og kan lægge ansvaret over på den. Spørgsmålet er så, om det bør undre, hvis kongen ikke kunne fortælle skolemesteren fra Bremen noget mere sammenhængende om sine forfædre og deres forgængere. Kan vi virkelig forvente af ham, at han har haft et særlig godt kendskab bare til sine forfædre? Han kunne ikke fra barn forvente at komme i betragtning i den danske tronfølge. Hans moder var godt nok Knud den Stores søster, men han var faderløs ved samme Knuds foranstaltning, og ingen kunne jo forudse, at onkel Knud skulle dø så ung, som han gjorde, eller at hans tre sønner, Sven Estridsøns fætre, Sven, Harald Harefod og Hardeknud alle skulle dø, før de blev tredive og inden for mindre end syv år efter Knuds død. Man må have haft en anden fremtid i tankerne for Sven Estridsøn, måske som gejstlig, og derfor har kongefamiliens traditioner næppe spillet den store rolle i hans opdragelse. Moderen levede i Roskilde efter drabet på Ulf Jarl og testamenterede det jordegods, hun havde fået i bod af Knud for drabet, til Roskildekirken. Og skulle det endelig være, hvem i dag kan da på stående fod gøre tilforladeligt rede for sin families forhold halvandet hundrede år tilbage? Det er velmotiveret, at Adam tillægger Sven et

²¹ *Danmarks Runeindskrifter*, nr. 2 og 4.

forbehold for de givne oplysninger ved at lade ham sige om Heiligo, at han regerede „så vidt jeg har erfaret“, *regnasse comperi*.

Næste reference til Sven Estridsøn drejer sig også om en kongerække, denne gang i Sverige, og kommer i 1:61:

Vi har af den ofte nævnte danerkonge Sven erfaret, at dengang herskede hos sveerne en vis Ring tilligemed sine sønner Herich og Emund, og at denne Ring til forgængere havde haft Anund,²² Bern,²³ Olaph,²⁴ om hvilke man læser i „Den hellige Ansgars gerninger“, samt andre, hvis navne jeg ikke kan komme i tanker om.

„Dengang“, *tunc*, Ring og hans sønner herskede i Birka, var i ærkebisp Unnis tid 918-36, mens de nævnte forgængere alle hører til i første halvdel af 800-tallet. Adam fortæller ganske vist, at Sven Estridsøn som ung havde tilbragt nogle år som flygtning i Sverige,²⁵ men er det mon nok til at gøre ham til en stor kapacitet på Sveriges historie mere end hundrede år før hans egen tid? Her er jo ikke tale om nogen sammenhængende kongerække, kun om nogle navne på konger, som har levet engang for længe siden. Der vides i øvrigt intet om Ring og hans sønner. Man får atter den fornemmelse, at Adam har haft behov for at tilføre sine meddelelser noget ekstra autoritet.

I 2:26 fortæller Adam om, hvor herligt troen gik frem i Danmark, Norge og Sverige såvel som blandt slaverne i ærkebisp Adaldags tid. Adaldag tiltrådte i 937 som Unnis efterfølger og døde i april 988.

Der rejstes kirker overalt i Slaverland, og der byggedes også såre mange klostre for mænd og kvinder, som ville tjene Gud. Mit vidne, *testis*, er danerkongen Sven, som endnu lever; han fortalte, at Slaverland var delt i atten landskaber, og forsikrede os, at de alle undtagen tre var blevet omvendt til den kristne tro;

²² Det var ham, som ifølge *Vita Anskarii*, kap. 19, blev forjaget fra sit hjemland og vendte hjem med en styrke af danske vikinger for med deres hjælp at genvinde sit rige. Han blev uvenner med sine danske hjælpere, da han tilbød Birka, at byen kunne betale sig fra en plyndring med 100 pund sølv. Danskerne havde sat næsen op efter langt mere.

²³ Det var den Bjørn, der sendte bud til Ludvig den Fromme og bad kejseren sende missionærer til Sverige. Han tog derefter pænt imod Ansgar og hans hjælper Vitmar. *Vita Anskarii*, kap. 11.

²⁴ Han levede midt i 800-tallet, tog imod Ansgar, da denne aflagde sit andet besøg i Birka, og bad ham vente til næste ting med at få svar på sit andragende. *Vita Anskarii*, kap. 26.

²⁵ Adam, 2:73.

I en kronologisk ret forvirret redegørelse for kristendommens og Hamborg-Bremens trængsler i Slaverland, hvor han sammenblander begivenheder i 983 og 1018 og henlægger dem til 1010-1011, påberåber Adam sig atter Sven Estridsøns vidnesbyrd. Først fortæller han mere generelt om slavernes opstand mod tyskernes undertrykkelse, hvordan præster og andre kirkens folk blev dræbt under pinsler, så der næppe var kristendom tilbage øst for Elben.²⁶ Også i Hamborg forfulgte man både gejstlighed og borgere, og så fortsætter han med en skrækkelig historie om begivenhederne i Oldenburg i Holsten:

Danerkongen, som vi længe må mindes, *diu memorandus rex Danorum*, og som huskede alle barbarernes bedrifter, ret som om de var skrevet op, fortalte os, at staden Oldenburg havde vist sig at være tæt befolket af kristne. „Dér blev“, sagde han, „60 præster gemt til spot, mens resten blev slagtet som kvæg. Domprovsten ved deres kirke hed Oddar og var vor slægtning. Han og de andre led da martyrdøden på den måde, at efter at man med et jern havde skåret ligesom et kors i hovedhuden på hver enkelt af dem, lagde man hver enkelts hjerne blot. Derpå blev de Guds bekendere med bagbundne hænder slæbt gennem alle slavernes byer [og pint med hug eller på anden måde], indtil de døde“ (2:43).

Oldenburg, hvor den gamle borg naturligvis i dag er et stateligt monument, må rigtignok have været et kristent centrum af stor betydning i den hamborgske missionsmark, hvis der var så mange præster, at man først kunne slagte en del og dog gemme 60 til særlige foranstaltninger. De forskellige oversættere har lidt forskellige måder at rekonstruere fremgangsmåden på og gør derved gruen større eller mindre. Adams latinske version lyder således: „Ille igitur cum ceteris tali martyrio consummatus est, ut cute capitis in modum crucis incisa ferro cerebrum singulis aperiretur“. I Werner Trillmichs oversættelse hedder det: „Mit eisernen Messern schnitt man ihnen kreuzförmig die Kopfhaut auf und legte ihnen einzeln die Hirnschale bloß“. Hos Henrichsen gengives det: „at man med et sværd skar lige som et kors i hovedhuden på hver enkelt af dem og lagde hjernen blot“. Allan A.

²⁶ Adam, 2:42.

²⁷ Werner Trillmich & Rudolf Buchner (udg.): *Quellen des 9. und 11. Jahrhunderts zur Geschichte der hamburgischen Kirche und des Reiches*. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters. Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe 11, Darmstadt, 1978, s. 281.

²⁸ Adam af Bremen: *De hamburgske Erkebiskops Historie og Nordens Beskrivelse*, s. 106-7.

Lund er lidt friere i sin gengivelse: „... at hver enkelt af dem med et sværd fik ridset et kors så dybt ind i hovedbunden, at man kunne se hjernemassen“.²⁹ Tschan er nok den mest bogstavtro: „after the skin of their heads had been cut with an iron in the form of a cross, the brain of each was laid bare.“³⁰ 'Cerebrum' betyder hjerne, slet og ret, men Trillmich stopper ved hjerneskallen; det er uden tvivl et grimt sår, men næppe umiddelbart dødeligt. De andre går videre ind til hjernemassen, enten ved det indridsede kors eller ved efterfølgende foranstaltninger. Lægevidenskaben har også et bud på, hvor længe man kunne overleve med hjernen blotlagt og drevet fra by til by. En praktiserende læge giver følgende prognose for personer, der havde fået den angivne behandling: „Det er næppe muligt at gå eller slæbe sig med åbning til hjernen i noget længere tidsrum. Først er der problemet med afkøling af øvre del af hjernen dernæst et kraftigt blodtab fra de overskårne arterier i huden over kraniet, yderligere, hvis operationen er udført med sværd, vil der være splinter fra knoglen, som trænger ned i hjernevævet. Efter timer og senest dage vil infektioner ramme hjernen. Jeg vil tro, at flertallet er gået i kramper og snart efter i coma“.³¹ Det er jo en historie, der bringer tankerne hen på det grusomme ritual, der hedder blodørnen, som Roberta Frank så elegant gjorde op med,³² men mest af alt minder det nok om de mange skrækkelige og udspekulerede døds måder, som vordende helgener blev udsat for, f.eks. Erasmus, Katarina og Laurentius.

Umiddelbart må det undre, at Sven Estridsøn skulle anses for at være specielt sagkyndig i slaviske forhold. Hvad i hans baggrund betinger, at han skulle være så godt underrettet om de indre forhold i Slaverland, at han kunne fortælle Adam noget, som man ikke vidste i Bremen? Sven havde naturligvis ført krig i Slaverland,³³ og han havde en svigersøn, som var slavisk fyrste,³⁴ og sågar en slægtning, som vi ellers ikke kender til, som var domprovst i Oldenburg, men gør det ham til ekspert i slaviske forhold? Vi har tidligere set Adam henvise til ham for ganske ukontroversielle oplysninger om Slaverlands opdeling i 18 landskaber, hvoraf de 15 var blevet kristne, men her bruger han ham i sammenhæng med en ganske utroværdig historie. Vi har imidlertid

²⁹ Adam af Bremens *krønike*, overs. Allan A. Lund, Højbjerg, 2000, s. 109-10.

³⁰ Adam of Bremen: *History of the Archbishops of Hamburg-Bremen*, ovs. Francis J. Tschan, New York, 2002, s. 84.

³¹ Tim Tage Larsen, personlig meddelelse 5.12. 2017.

³² Roberta Frank: „Viking Atrocity and Scaldic Verse: The Rite of the Blood-Eagle“, *English Historical Review*, 1984, s. 332-344.

³³ Jf. f.eks. Adam, 3:22.

³⁴ Adam, 3:19.

også set ham levere en grundlæggende beskrivelse af slaverland helt uden at trække på Sven Estridsøn (2:21-22). Man kunne få den tanke, at først etablerer Adam Sven som en autoritet i slaviske forhold, dernæst bruger han ham til at bære en helt igennem usandsynlig historie igennem – for når den kommer fra denne store autoritet, den velunderrettede og sandfærdige konge, så må den da være sand. Alternativt bruger Adam blot Sven som den autoritative kilde, han selv har opbygget ham til ved mange superlativer og oplysninger om hans utrolige hukommelse.

Senere tillægger Adam Sven Estridsøn en kritik af saksernes optræden over for slaverne. De optrådte med grådighed, en af de syv døds- synder:

Af den meget sandfærdige, *veracissimus*, danerkonge har jeg også engang, da han i en samtale kom ind på disse begivenheder,³⁵ hørt, at slaverstammerne uden tvivl forlængst let havde kunnet omvendes til kristendommen, hvis ikke saksernes havesyge, *avaricia*, havde forhindret det: „Deres hu“, sagde han, „står mere til at kræve skat end til at omvende hedninger“ (3:23).

Adam har tidligere fremsat præcis den samme opfattelse for egen regning:

Men da hertugen og ærkebisen dengang som nu arbejdede på forskellig måde hos Winulerfolket, idet hertugen nemlig arbejdede for at få skat, men ærkebisen for at fremme kristendommen, forekommer det mig, at den kristne religion allerede forlængst ville have slået fast rod dér takket være præsternes nidkærhed, hvis ikke fyrsternes havesyge, *avaricia*, havde hindret folkets omvendelse. (2:71).

Det synes, som om Adam har ønsket at understrege sit eget synspunkt ved at tilføre det noget kongelig autoritet.

Herefter følger, i 2:27 og flere følgende kapitler, historien om Sven Tveskægs oprør mod faderen og mod kirken. Den er så omfangsrig, at den ikke kan aftrykkes in extenso her, men kun skal refereres i sine hovedpunkter: I ærkebisp Adaldags sidste dage³⁶ rejste Sven oprør mod sin fader og mod kristendommen. Harald flygtede til slaverne og døde her efter kort tid. Til straf for denne ugering og for sit frafald fra troen måtte Sven to gange lide den tort at blive taget til fange

³⁵ De i 3:22 omtalte kampe mellem forskellige slaviske stammer.

³⁶ *Novissimis archiepiscopi temporibus*. Adaldag beklædte sit kateder i over 50 år,

af venderne og blive løskøbt fra dem, hvorpå han blev fordrevet fra sit rige af den svenske konge Erik Sejrsæl. Han måtte derpå tilbringe to gange syv år i eksil; han forsøgte at finde husly forskellige steder, men blev afvist, indtil han endelig fandt asyl hos skotterne. Da Erik Sejrsæl døde – senest 995, måske et par år tidligere – kunne Sven endelig vende hjem og indtage sin trone. Straks blev han imidlertid atter jaget på porten af Eriks søn Olof Skötkonung, som nu ifølge Adams oplysninger var hans stedsøn, idet Sven havde giftet sig med Eriks enke.³⁷ Først da Sven igen havde antaget kristendommen, fik han af sin stedsøn lov til at vende hjem til sit rige.³⁸

Hele denne historie har ved nærmere eftersyn ingen gang på jord. Det har vi vidst, siden Lauritz Weibull i 1911 tog dette problemkompleks under behandling.³⁹ Sven Tveskæg flakkede ikke hjemløs rundt i de bibelske to gange syv år, og han blev ikke fanget eller måtte løskøbes to gange. Vi ved naturligvis ikke, hvornår Harald Blåtand egentlig døde. Det traditionelle dødsår er ca. 985 eller senest 1. november 987. Hvis vi tager Adam på ordet og lader Sven tilbringe 14 år i eksil, må vi imidlertid helt ned omkring 980 med Haralds død – men var det så Harald, der deltog i den slaviske opstand i 983 og atter skaffede sig magten over den fæstning, som tyskerne havde anlagt i 974? Thietmar siger blot, at den var blevet ødelagt af danerne, og vi skal erindre, at den ikke kan sættes i forbindelse med den koloni af saksere i Hede-

så hvordan afgrænses hans 'sidste tider'? Adam bruger præcis samme vending i 3:54, hvor han fortæller, at han kom til Bremen i ærkebisp Adalberts sidste tid, *Novissimis archiepiscopi temporibus, cum ego Bremam venerim*. Adalbert døde i 1072, og Adam kom til Bremen i 1066. Her er altså et spænd på seks år. Man kan måske forestille sig, at Adalberts sidste dage i Adams bevidsthed indledtes netop i 1066, hvor Halleys komet viste sig. Den tog man som et varsel om ærkebispens død; Adam, 3:51.

³⁷ En begivenhed, som er ret vanskelig at passe ind i Svens dagbog; i 994 var han i England på togt sammen med Olav Trygvason. De kom til London i begyndelsen af september og gik siden i vinterlejr i Southampton. Om dette ægteskab se Niels Lund: „Svend Estridsens blodskam og skilsmisse“, s. 41-45. Man kan ikke opretholde den opfattelse, at Sven giftede sig med Erik Sejrsæls enke, enten hun nu var en polsk prinsesse, eller hun var den sagnomspundne Sigrid Storråde – eller disse to personer var én og samme.

³⁸ En grundigere undersøgelse af Adams redegørelse for Sven Tveskægs historie findes i Peter Sawyer: „Swein Forkbeard and the Historians“, i Ian Wood and G. A. Loud (red.): *Church and Chronicle in the Middle Ages*, London 1991, 27-40, og hos Niels Lund: *Harald Blåtands Død – og hans begravelse i Roskilde*, Roskilde 1998.

³⁹ Lauritz Weibull: *Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000*, genoptrykt i samme: *Nordisk historia: Forskningar och undersökningar*, 3 bd. Stockholm, 1948, bd. 1, s. 245-360, (s. 275-312).

by, som efter al sandsynlighed blot er et påfund af Adam.⁴⁰ Borgen fra 974 er aldrig lokaliseret, og en identifikation med Hedeby er uhjemlet i kilderne. Vi kan derfor næppe heller under denne forudsætning forestille os, at de to runesten fra Hedeby, som nævner en kong Sven og en belejring af Hedeby, kan høre hjemme i denne forbindelse, selv om vi ikke kender til togter, der kunne have bragt Skarde „vesterpå“ før 983.⁴¹ Olaf Olsen, som nødig ville opgive den tilskrivning af Trelleborgene til Sven Tveskæg, som han tidligere havde forfægtet, men som ved den i 1979 publicerede dendrokronologiske datering af Trelleborg til 980/81 var kommet under pres, argumenterede på andet grundlag, nemlig ubestemtheden i Adams udtryk 'I ærkebispens sidste dage', for, at Sven Tveskæg havde overtaget magten i Danmark før den traditionelle datering af Haralds død, og slog fast: „Det var Svend Tveskæg, der i 983 erobrede Hedeby, og han gjorde det som Danmarks konge.“⁴² Aksel E. Christensen foretrak at sætte Sven-stenene i forbindelse med en hypotetisk kamp mellem Erik Sejrsæl og Sven Tveskæg i 990'erne.⁴³ Ved ikke at sætte Sven-stenene i forbindelse med ødelæggelsen af hertug Bernhards borg undgår han at tillægge Sven Tveskæg nedbrændingen af en generobret dansk by. Erik Moltke satte først *terminus ante quem* til Sven Tveskægs dødsår.⁴⁴ Få år senere var han imidlertid tilhænger af tanken om, at stenene handlede om erobringen af Hedeby fra tyskerne i 983.⁴⁵

Vi ved intet om Sven i 980'erne, men i begyndelsen af 990'erne træffer vi ham på vikingetogt i England. Der var endda englændere, som var parate til at støtte et forsøg på at gøre ham til konge i England alle-

⁴⁰ Thietmar von Merseburg: *Chronicon*, udg. R. Holtzmann, *Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters*. Freiherr vom Stein-Gedächtnisausgabe 9, Darmstadt, 1957/1974, 3:24; anlæggelsen omtales i 3:6.

⁴¹ DR 1, Haddeby-st. 1: Thorulv, hirdmand hos Sven, rejste denne sten efter sin fælle Erik, som fandt døden, da drenge sad om Hedeby; og han var styresmand, en meget velbyrdig dreng; DR 2, Haddeby-st. 3: Kong Sven satte stenen efter sin hirdmand Skarde, som var draget vesterpå, men nu fandt døden ved Hedeby. Det har tidligere været foreslået, at Sven kunne have stået bag en tilbageerobring af Hedeby- og Danevirkeområdet som sin faders medkonge, jf. Aksel E. Christensen og Erik Moltke: „Hvilken (kong) Svend belejrede Hedeby?“ *Historisk Tidsskrift* 12. rk. V (1971), s. 297-326, (s. 304-310). Om de to indskrifteres datering se Marie Stoklund: „Runesten, kronologi og samfundsrekonstruktion“. *Mammen*, s. 285-97, (s. 291-293).

⁴² Olaf Olsen: „Tanker i tusindåret“, *Skalk* 1980:3, s. 18-26, (s. 25).

⁴³ Christensen og Moltke: „Hvilken kong Svend“, s. 310; Aksel E. Christensen: *Vikingetidens Danmark paa oldhistorisk baggrund*, København 1969/1977, s. 257.

⁴⁴ Christensen og Moltke: „Hvilken kong Svend“, s. 324.

⁴⁵ Erik Moltke: *Runerne i Danmark og deres oprindelse*, 1976, s. 161.

rede, da han første gang kom til landet. Adam hævder, at efter at være blevet afvist i Norge „sejlede den ulykkelige og af hele verden afviste mand over til England, hvor han forgæves søgte hjælp hos fjenderne. På den tid herskede Æthelred, Edgars søn, over brittannerne. Han havde ikke glemt de forurettelser, som danerne fra gammel tid havde tilføjet anglerne, og afviste den landflygtige“ (2:34). Realiteten var, at England, siden dets første vikingetid ebbede ud omkring år 900, ikke havde oplevet vikingetog af betydning. De tog først til igen så småt i 980'erne – i 980 plyndredes Southampton af en flåde på hele syv skibe og Cheshire af en flåde, der kom nordfra – og for alvor i 990'erne, da Sven tog fat.⁴⁶

Adams meddelelser om Sven Tveskæg er dokumenterbart opspind fra ende til anden, der er næppe et sandt ord i dem. Alligevel henviser han til Sven Estridsøn som sin kilde. Skal vi nutidige historikere så rette vores kildekritik mod kongen og betragte Adam som nærmest hans sekretær, der blot loyalt videregav, hvad kongen behagede at fylde ham med? „Vi var som lamslået, da kong Sven skildrede os de farer, hans bedstefar, denne fadermorder, måtte udstå“, hævder Adam (2:34). Eller er det historikeren Adam, der bør underkastes kritik? Nogle har faktisk ment, at kongen benyttede Adam som talerør,⁴⁷ men det er givetvis at undervurdere Adam. Aage Trommer var inde på problemet, idet han diskuterede, om man virkelig kan tilregne Sven Estridsøn den form, som historien om Sven Tveskæg har fået, en velkomponeret

⁴⁶ Niels Lund: *De hærger og de brænder*, (Gyldendal), 1993, s. 133-143. Hvis man, med Clare Downham: *Viking Kings of Britain and Ireland: The Dynasty of Ivarr to A.D. 1014*, Edinburgh 2007, s. 130-32, trods kildens meget usikre kronologi i dette afsnit accepterer, at den *Sweyn filius Haraldi*, som ifølge *Annales Cambriae* hærgede øen Man i 995, er Sven Tveskæg, kunne man fristes til heri at finde en bekræftelse af Adams påstand om hans eksil i Skotland; som Alex Woolf har påpeget, kan Sven i givet fald have opholdt sig blandt mange irske og skotske småkonger (*From Pictland to Alba 789-1070*, Edinburgh 2007, 223, n. 6). I konteksten af hans togter i England i 991 og 994 er det dog stadig mere sandsynligt, at Sven Tveskæg efter at have ladet sig betale danegæld og have nydt vinterkvarter i Southampton 994-95, og efter at Olav Trygvason havde indgået en separatfred med Æthelred og var vendt hjem til Norge, er vendt tilbage til Danmark for at tage vare på de problemer, som Olav Trygvasons ambitioner i Norge måtte rejse i hele Skandinavien. T.M. Andersson: „The Viking Policy of Ethelred the Unready“, *Scandinavian Studies* 59, 1987, s. 284-295; P.H. Sawyer, „Cnut's Scandinavian Empire“, i A.R. Rumble (red.): *The Reign of Cnut: King of England, Denmark and Norway*, London 1994, s. 10-22, (s. 14-17).

⁴⁷ Carsten L. Henrichsen mente, „At Svend Estridsøns Meddelelser til Adam maa gøres til Genstand for en særlig Undersøgelse, hvoraf det vil fremgaa, at de er ret usikre, naar de drejer sig om en Tid, der ligger blot noget tilbage, og ret tendentiøse, naar de drejer sig om ham selv“, Adam af Bremen, overs. C. L. Henrichsen, 1930/1968, s. xvi.

historie om skyld og straf, og de kristelige overvejelser, som den rummer, Herrens straf over Sven Tveskæg og kongens egen moralske dom over sin bedstefar. Lauritz Weibull mente, at „Den ram, i hvilken Sven Tjuguskäggs bild införsats och som förvandlar hans historie till en uppbygglig berättelse i tidens stil om synd och straff, ånger och nåd, är icke en uppfinning av Adam. Han har mottagit sitt stoff redan genom-syrat med prästerlig, moraliserende tendens av sin sagesman“.⁴⁸ Trommer nåede modsat til, at Adam helt sikkert var i stand til selv at tilrettelægge og tyde sit stof.⁴⁹ Det er Adam, der har komponeret historien om Sven Tveskæg, ikke Sven Estridsøn. Denne historie er det bedste eksempel på, at Adams påberåbelse af Sven Estridsøn som kilde sigter til at vinde tiltro til det mest utrolige.

Om Knud den Stores regering i Danmark efter erobringen af England fortæller Adam, at han førte mange bisper fra England til Danmark. Tre navngivne bisper indsattes i Skåne, på Sjælland og på Fyn.

Herover blev vor ærkebisp Unwan opbragt. Og han siges at have taget Gerbrand, som han vidste var blevet indviet af anglernes ærkebisp Ælnod, til fange, mens han var på vej fra England. Gerbrand gjorde, som nødvendigheden krævede, bod, lovede hamburgersædet den skyldige troskab og underkastelse og blev derefter en meget fortrolig ven af ærkebispen. Denne sendte endog med ham som mellemmand sendebud til kong Knud med gaver og lykønskede ham til hans heldige bedrifter i England; derimod dadlede han ham for hans egenmægtighed med hensyn til de bisper, som han havde ført med ovre fra England. Kongen optog dette gunstigt og blev siden så nært knyttet til ærkebispen, at han fra da af gerne ville gøre alt efter dennes ønske. Dette er, hvad danerkongen meddelte os om sin onkel, og han fortav ikke Gerbrands tilfangetagelse (2:55).

Det er, som Michael Gelting har bemærket,⁵⁰ påfaldende, at Adam ikke kan henvise til nogen overlevering ved Bremerkapitlet om denne tilfangetagelse, men henviser til Sven Estridsøn, som han endda med vendingen 'han siges' lader bringe noget rygteagtigt til torvs; han udtrykker tilmed en vis forbløffelse over, at Sven ikke fortav en episode

⁴⁸ *Kritiska undersökningar*, s. 306.

⁴⁹ Trommer: „Komposition“, s. 226-227. Se også Sønderby: *Svend Estridsøn ifølge Adam af Bremen*, s. 78-81.

⁵⁰ Michael H. Gelting: „Elusive Bishops: Remembering, Forgetting, and Remaking the History of the Early Danish Church“, i Sean Gilsdorf (red.): *The Bishop: Power and Piety at the First Millennium*, Münster 2004, s. 169-201, (s. 177).

af denne karakter. Herved anslår Adam en tone, som alle kildekritikere gerne vil høre: Historien var imod Svens interesser, imod hans tendens; derved styrkes dens troværdighed. Som i historien om de stakels præster i Oldenburg ser vi atter Adam henvise til Sven Estridsøn for meddelelser, som der snarere burde findes en overlevering om ved ærkesædet.

Der kan anføres adskillige grunde til skepsis over for det påståede hændelsesforløb. For det første de praktiske omstændigheder. Gerbrand var i Canterbury blevet indviet til biskop af Roskilde – og der er endda grund til at tro, at Knud havde udset sig ham til den danske kirkes førstemand.⁵¹ Det er urimeligt at forestille sig, at han skulle være rejst hjem landværts, således at man i Bremen kunne lægge et baghold for ham; han må have taget søvejen fra Sandwich blot ca. 15 km øst for Canterbury, og han er næppe sejlet afsted i bare ét skib, men må af sikkerhedsgrunde være rejst i en mindre eskadre. Har ærkestiftet haft sømilitær magt til at løfte den opgave at fange ham til søs? Det hører vi ikke noget om i andre sammenhænge. I det hele taget havde ærkestiftet på denne tid meget begrænsede muligheder for at gøre sig gældende på nogen front. Hamborg var blevet plyndret af slaverne i 1018, og ærkestiftet fungerede simpelthen ikke.⁵² Knud kunne med sindsro ignorere det. Det indgik ganske enkelt ikke i hans planer om den danske kirkes organisation. Det forekommer heller ikke indlysende, hvorledes man i Bremen skulle have fået kendskab til Gerbrands rejse, hans rute og tidspunktet for den, og det forekommer lidet sandsynligt, at Gerbrand efter sin hjemkomst til Roskilde skulle have begivet sig på rejse gennem Hamborg eller Bremen, selv om det næppe har stået for ham som nogen løvens hule. Alt i alt er det en historie, som skulle vise læseren, at Hamborgstiftet til enhver tid havde søgt at leve op til sine forpligtelser og at hævde sin stilling i Norden. Den er en håndsrækning til den kirke, som var blevet berøvet meget af sin gamle hæder og forrang.⁵³ Og den tillægges altså Sven Estridsøn, selv om en episode af denne karakter nok burde have efterladt en erindring i Bremen.

En næsten tilsvarende historie om tilfangetagelse af en norsk biskop med henblik på at tvinge ham til underkastelse under Hamborg-Bremen findes i scholion 68. Adam fortæller i hovedteksten om de problemer, man i ærkestiftet havde med den norske konge Harald Hårde-

⁵¹ Niels Lund: „Ville Knud den Store gøre Roskilde til ærkesæde?“, *Historisk årbog fra Roskilde Amt*, 1994, s. 3-12.

⁵² Adam fortæller, 2:49, at Unwan måtte genoprette kapitlet i Hamborg i 1020 ved at hente tolv gejstlige fra fire andre kirkesamfund til at udgøre et nyt kapitel i Hamborg.

⁵³ Adam, Fortalen.

råde, som lod hånt om ærkesædet og lod sine bisper vie i England og Frankrig.⁵⁴ Tilsyneladende havde han også fået en biskop ved navn Asgot, senere Oslos første biskop, indviet af ingen ringere end paven i Rom. Ifølge scholiet skal ærkebisp Adalbert, da Asgot var på vej hjem fra Rom, have ladet ham fange og først sluppet ham løs, da han havde aflagt troskabsed til ærkebisen af Hamborg-Bremen. Nok stod Adalbert som repræsentant for den tyske rigskirke og formynder for den tyske kejser ikke på den bedste fod med reformpaven Alexander 2., men det burde vel have vakt en vis opsigt, hvis han på denne måde havde desavoueret paven. Det har det tilsyneladende ikke gjort, for ingen andre kilder nævner Asgots tilfangetagelse.

I forbindelse med redegørelsen for Bezelin/Alebrands archiepiscopat 1035-43, som han priser i høje toner, har Adam en historie om et vikingeangreb udført af en ung Sven Estridsøn mod Hadeln, området mellem Wesers og Elbens munding:

På den tid landede Sven den yngre, mens han var på vej til England, med sine skibe på Hadelns kyst. Da han så på sørøveris, *more pyratice*, hærgede hele den nærmeste omegn, fangede nogle af ærkebispens krigsfolk, *milites quidam archiepiscopi*, ham og bragte ham for denne. Men ærkebisen modtog den fangne med hæder og førte ham til Bremen; derefter sluttede han venskab med ham og lod ham nogle dage senere drage bort med kongelige foræringer. Dette har kongen personlig fortalt os om sig selv, og han lovpriste i høje toner ærkebisen, som var afholdt af alle på grund af sit smukke ydre og gavmilde sind. Han fortalte også de omkringstående om ærkebispens kongelige pragt og kirkens uvurderlige skat, som han sagde, at han havde set i Bremen, samt meget andet (2:75).

Adam placerer dette vikingetogt i Hardeknuds regering i England, altså mellem 17. marts 1040 og 8. juni 1042. Fortællingen om det falder fuldstændigt i tråd med hele fortællingen om Bezelin/Alebrand, der er én lang lobhudling af denne ærkebisp. Den tjener til at forstærke indtrykket af en ærkebisp med de bedste motiver, som gjorde alting rigtigt og derved fremmede sit kald meget. Hans omsorg for stiftet var uden grænser og omfattede både missionskaldet og de daglige problemer i Bremen. Adam er så højt oppe, at der skal noget ekstra til for at føje noget til billedet af denne ærkebisp. Til dette formål må en kongelig beretning være velegnet. Den er naturligvis, hvis vi stadig lægger til grund, at den stammer fra Sven Estridsøn, afgivet til Adam man-

⁵⁴ Adam, 3:17.

ge år senere, og det giver Adam mulighed for at projicere kongens betydning mange år tilbage, som om han altid, endda før han blev konge, havde været den mægtige og betydningsfulde person, som han var, da Adam kendte ham. Det er imidlertid en forudsætning, som næppe kan holde. Hvad var Sven Estridsøn egentlig i årene lige efter 1040? Han var en fætter til kong Hardeknud, men ikke nogen i magtens indre cirkler. Som Lasse Sonne formoder, kan man i inderkredsen omkring Knud nok have set med nogen mistænksomhed på Sven, efter at Knud havde ladet hans fader dræbe.⁵⁵ Pønsede han mon på hævn? Hvis han kom som en gemen viking for at plyndre lidt undervejs til England, hvorfor skulle ærkebispens *milites* eller ærkebisen selv da modtage ham med så udsøgt gæstfrihed, ja, ovenikøbet give ham en rundvisning i Bremerkirkens skatkammer, så han vidste, hvad der var at komme efter en anden god gang? Selv om han så kun måtte være ude på at fouragere lidt til rejsen? Adam har kort forinden berettet en helt anden historie om, hvordan man behandlede vikinger i Hadeln.⁵⁶ Hele historien, som ingen andre kilder beretter om, er meget usandsynlig, og den passer alt for godt ind i Adams historie om den i enhver henseende fortræffelige ærkebisp til, at man bør skænke den tiltro. Her bruges kongen igen for at skabe tiltro til noget, som ingen ville tro på, hvis ikke Adam hævdede, at han havde historien fra kongen selv.

Summa summarum: Jo tyndere historie Adam har at kolportere, jo større trommer slår han på for den. På den ene side bygger han Sven Estridsøn op til en klog, sandfærdig, vidende og særdeles hukommelsesstærk autoritet ved på den ene side at rose ham for disse egenskaber ved enhver given lejlighed og ved at føre ham frem som autoritet i uskyldige sammenhænge som vejlængder i Norge og Sverige og ukomplicerede forhold blandt slaverne, så læserne vænnes til, at ham kan man stole på. På den anden side forsøger han at udnytte den autoritet, som han selv har opbygget, til at bære nogle af sine mest usandsynlige historier igennem, historier som den om præsteforfølgelsen i Oldenburg, om Gerbrands tilfangetagelse, og, som kronen på værket, historien om Sven Tveskæg og hans tilfangetagelser og 14-årige eksil, som er ganske uden relation til virkeligheden og dog tilskrives Sven Estridsøn.

⁵⁵ Lasse C.A. Sonne: „Svend Estridsens politiske liv“, i Lasse C.A. Sonne og Sarah Croix (red.): *Svend Estridsen*, 2016) s. 15-38, (s. 17). Uheldigvis efterlader Sonnes formulering, „Efter mordet på sin far kan den unge Svend være blevet betragtet med mistænksomhed“, det indtryk, at Sven selv ombragte sin fader; det var naturligvis Knud, som lod Ulf dræbe.

⁵⁶ Adam, 2:32. Her skal vikingerne af en lokal guide være blevet lokket ud i uvejsomme sumpe ved Glinstedt og have mistet hele styrken på 20.000 mand.

SUMMARY

Adam of Bremen and his oral sources

It has been accepted that Adam of Bremen referred to his sources very meticulously and was faithful to them. In fact, he dealt quite high-handedly with sources that not only posterity but also contemporaries were able to check. This raises the question: how did he deal with oral sources that neither contemporaries nor posterity could check up on? He refers to a Danish bishop and to Sven Estridson, a Danish king, for important information about Danish history. The Danish bishop was probably a German, like all his colleagues but one, and King Sven is purposefully built up to be a great historical authority; praise is lavished on him for his wisdom, his truthfulness and his fantastic memory, and Adam refers to him in many unproblematic contexts to establish him as an authority. Afterwards, Adam cites the king in support of some of his most incredible stories, like his account of the massacre of priests in Oldenburg, the story about the capture of bishop Gerbrand by Unwan, archbishop of Bremen, and, most incredible of all, his account of the career of Sven Forkbeard. When Adam refers to oral sources, there is every reason to be on the alert.